

บทความวิจัย

บทบาทมหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการตะวะฮ์เพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติภาพ

มาหะมะสอเระ ยือโร๊ะ* อาหะมะกอชี กาซอ**

*นักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาอิสลามศึกษา คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

**ดร.(อิสลามศึกษา),ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขาวิชาอิสลามศึกษา คณะอิสลามศึกษาและนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาบทบาทการตะวะฮ์อิสลามียะฮ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีเพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติภาพ การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ผสมผสานระหว่างการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนามโดยมีขั้นตอนดังนี้ ศึกษาเอกสาร มีการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องเพื่อยืนยันข้อมูล มีการสังเกตการณ์มีการโฟกัสกรุ๊ปเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมและการบันทึกจากเอกสารและการสอบถามแบบเจาะลึกเป็นรายบุคคล

ผลการศึกษาพบว่า บทบาทการตะวะฮ์อิสลามียะฮ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีเพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติภาพสูงส่งนั้นโดยสร้างจิตสำนึกแห่งความรักและความเมตตาที่บริสุทธิ์ต่อปัจเจกบุคคล สร้างสรรค์สังคมสันติภาพบนพื้นฐานการศรัทธาและความรู้ สันติภาพระดับปัจเจกบุคคลครอบคลุม สร้างสรรค์และระดับโลก ซึ่งมหาวิทยาลัยฟาฏอนีได้สร้างสรรค์สันติภาพระดับโลกนั้นผ่านสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนโลกการเป็นประชาชาติเดียวกัน ผ่านสร้างเครือข่ายองค์กรสร้างสรรค์สันติภาพจัดตั้งองค์กรสาธารณกุศลเลือกประธานสมาคมวิทยาลัยเปิดหลักสูตรเพื่อดำเนินการตะวะฮ์ไปในทางแห่งสันติภาพบริการแก่ชุมชนโดยจัดตั้งโครงการวิทยาการอิสลามเพื่อชุมชน (Majlis Ilmi) จัดพิมพ์หนังสืออิสลามและสันติภาพการเข้าไปเป็นสมาชิกศาสนาสัมพันธ์แห่งประเทศไทยจัดตั้งสถาบันอิสลามและจัดตั้งสภาความร่วมมือองค์กรสตรีมุสลิมเพื่อสันติภาพ (สอส)

คำสำคัญ: บทบาทการตะวะฮ์, มหาวิทยาลัยฟาฏอนี, สังคม, สันติภาพ

RESEARCH

The Role of Dakwah Islamiyah of Patoni University in Creating a Peaceful Society

Mahamasorreh Jueroh Ahamakosee Kasor ***

** Student Ph.D. (Candidate in Islamic Studies) Department of Islamic Studies, , Faculty of Islamic Studies and Laws, Fatoni University*

*** Asst. Prof. Dr. (Islamic Studies). Lecturer, Department of Islamic Studies, Faculty of Islamic Studies and Laws, Fatoni University.*

Abstract

This research aims to To study the role of Dakwah Islamiyah of Fatoni University in creating a peaceful society. This research is a qualitative research that combines document research and field research Study the documents interview the relevant parties to confirm the information have been observed There is a focus group to validate the accuracy of data collected and recorded from individual documents and drill-through queries The results of the study found that The role of the Dakwah Islamiyah of Fatoni University in bringing peace to society by raising the consciousness of pure love and compassion towards the individual Create a peace society based on faith and knowledge Individual, family, social and global peace In which Fatoni University has created global peace through raising awareness among the world community of being one nation through the creation of a network of peace-building organizations Establish a charitable organization Elect the President of the University Council The university opened a course to conduct Dakwah in the path of peace Service to the community by establishing the Islamic Sciences for Communities Project (Majlis Ilmi) Publishing books on Islam and peace Joining the Religious Relations of Thailand Established the Assalaam Institute and established the Muslim Women Organization for Peace Cooperation Council (MWOPC C)

Keywords: Role of Dakwah, Fatoni University, Society, Peace

บทนำ

ปัญหาความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นและซับซ้อนอันยาวนาน และยังไม่มีองค์กรใดที่สำเร็จในการแก้ปัญหาดังกล่าวได้สำเร็จอย่างลุล่วง ปัจจุบันมีหลายองค์กรที่เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาในสามจังหวัดชายแดนใต้ และสร้างสันติภาพในพื้นที่แห่งนี้ ไม่ว่าจะเป็นนามองค์กรของรัฐบาลหรือเอกชนต่างก็ให้ความสำคัญในการสร้างสันติภาพด้วยรูปแบบและแนวทางที่หลากหลายเพื่อให้เกิดสันติภาพในพื้นที่แห่งนี้ แต่ก็ได้สำเร็จเพียงแค่บางส่วนเท่านั้น (ชนินท์ทิวา ณ ถลาง:2553 หน้า 100-103) มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ได้ทำหน้าที่เป็นองค์กรหนึ่งที่ต้องการสร้างแหล่งแห่งการเรียนรู้ในการสร้างสรรค์สันติภาพสู่สังคมตามแบบอย่างอิสลามผ่านการศึกษา เปิดหลักสูตรตามความต้องการของสังคม การเขียนตำราและเผยแพร่ การจัดกิจกรรมต่างๆที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์สันติภาพ การเข้าเป็นพี่เลี้ยงให้แก่องค์กรต่างๆไม่ว่าภาครัฐหรือเอกชน ให้การช่วยเหลือด้านต่างๆตามสถานการณ์และความต้องการ การเข้าไปร่วมมือกับองค์กรต่างๆในการสร้างสรรค์สังคมสันติภาพ และการนำเสนอเนื้อหาสันติภาพในเวทีต่างๆ โดยการเปิดมัจlisอิสลามีย์เพื่อให้เกิดสันติภาพในพื้นที่สามจังหวัดเฉพาะและประเทศไทยโดยรวม (ยูโซ๊ะบุงา: 2558 หน้า 4)โดยนำเสนอข้อมูลและแนะนำวิธีการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนแก่รัฐบาลในบทความที่มีหัวข้อ สันติวิธี หนทางสู่สันติภาพที่แท้จริง (คมวิทย์ สุขเสนีย์,บทธะทอนทางความคิดในการแก้ไขความขัดแย้งโดยสันติวิธี (www.ihrp.mahidol.ac.th:2013)

มหาวิทยาลัยฟาฏอนีเป็นองค์กรหนึ่งที่มีนโยบายในการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และสร้างสังคมสันติภาพ โดยมีเป้าหมายในการผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถสู่สังคมแห่งคุณธรรมให้เป็นรูปธรรมมากที่สุดและให้เกิดสันติภาพในสังคม โดยมุ่งเน้นบัณฑิตที่จบจากมหาวิทยาลัยจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีต่อสังคมสร้างความเข้าใจอันดี เพื่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างคนในชาติและแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในชาติเพื่อให้เกิดสันติภาพได้ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้โดยเฉพาะและในประเทศไทยโดยภาพรวมด้วยเหตุดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเป็นกรณีเฉพาะโดยเฉพาะบทบาทการนำศาสนาการตะวะฮฺของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีเพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติภาพ โดยผู้วิจัยจะศึกษาถึงแนวคิดและแนวทางของผู้บริหารคณาจารย์ สถาบันอิสลาม ตลอดจนองค์กรนักศึกษาในการสร้างสรรค์สังคมสันติภาพในพื้นที่แห่งนี้ โดยเฉพาะและประเทศไทยอย่างไร? นี่คือนิยามและความเป็นมาของปัญหาที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาเพื่อหาคำตอบและนำมาเป็นแนวทางการตะวะฮฺสังคมเพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติภาพต่อไป

บทบาทเป็นพฤติกรรมของคนที่เกิดขึ้นโดยตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบ จะโดยตั้งใจหรือถูกบังคับแต่เป็นพฤติกรรมแอบแฝงว่า เป็นสิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายบทบาทหมายถึงเป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่การงานที่รับมอบหมายให้เหมาะสม

สอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบอำนาจนั้น(ปราชญา กล้าผจญ และพอลา บุตรสุทธีวงศ์,2550 หน้า34)ตะวะฮฺอิสลามียะฮฺหมายถึงความรู้หรือวิชาที่สามารถรู้ถึงรูปแบบความพยายามทั้งหลายที่มุ่งไปยังส่งสารอิสลามแก่มนุษยที่ครอบคลุมด้านหลักการศรัทธา ด้านบทบัญญัติ และด้านจริยธรรมหรืออีกความหมายว่าตะวะฮฺอิสลามียะฮฺนั้นคือระเบียบทั่วไปที่ครอบคลุมวิถีชีวิตและกริยามารยาทและเป็นหลักสูตรต่อพฤติกรรมของมนุษย์ที่มาจากพระผู้อภิบาลและได้สั่งให้บรรดานบีส่งสารต่อแก่มนุษย์(อะหมัด อะหมัด ซอลลูซ 1987 หน้า 10)การตะวะฮฺอิสลามียะฮฺคือขบวนการฟื้นฟูกฎเกณฑ์ของอัลลอฮ์ที่ถูกประทานลงมาสู่ป็นของพระองค์ที่ต้องการสร้างรัฐอิสลามบนพื้นฐานอัลอิสลามเพื่อให้เกิดความปลอดภัยแก่สังคม และให้เกียรติแก่มนุษย์ และอิสลามมองว่ามนุษย์นั้นคือประชาชาติเดียวกันไม่มีการแบ่งแยกถึงแม้ว่าต่างถิ่น ต่างสีผิวเพราะทุกคนมาจากนบิอาดัมและนางฮาวาดังที่อัลลอฮ์ได้กล่าวว่าความว่า “มนุษยชาติทั้งหลาย จงยำเกรงพระเจ้าของพวกเจ้าที่ได้บังเกิดพวกเจ้ามาจากชีวิตหนึ่ง และได้ทรงบังเกิดจากชีวิตนั้นซึ่งคู่ครองของเขา และได้ทรงให้แพร่สะพัดไปจากทั้งสองนั้น ซึ่งบรรดาชาย และบรรดาหญิงอันมากมาย และจงยำเกรงอัลลอฮ์ที่พวกเจ้าต่างขอกัน ด้วยพระองค์และพึงรักษาเครือญาติ แท้จริงอัลลอฮ์ทรงสอดส่องดูพวกเจ้าอยู่เสมอ” (อันนิซาอ 4:1)สันติภาพหมายถึงสภาวะแห่งความสันติหรือไม่มีการโต้เถียงอย่างรุนแรงกันเกิดขึ้น“สันติภาพ”คือการยุติแห่งความขัดแย้งอย่างใช้ความรุนแรง สันติภาพอาจหมายถึงสถานะแห่งความเงียบหรือความสุข สันติภาพเป็นความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีความเคารพ ความยุติธรรมและความหวังดี ความเข้าใจในสันติภาพสามารถนำมาใช้ในผู้คนๆใดคนหนึ่งได้เช่นเดียวกัน ในกรณีที่มีผู้หนึ่งไม่ขัดแย้งกับจิตใจของตนเอง (เสาวนีย์ จิตต์หมวด 2546 หน้า36)ในพี่น้องมุสลิม คำว่า Salam คือสันติภาพ ซึ่งเป็นคำที่ใช้ทักทายเมื่อเจอกัน หมายถึงขอให้สันติอยู่กับท่าน ซึ่งแสดงออกถึงความปรารถนาดีที่มีต่อกัน “สันติภาพนั้นเกิดจากการตื่นตัวของผู้คนในแต่ละชุมชน ที่จะสร้างสังคมแห่งสันติสุขในบริบทของแต่ละชุมชนเอง อิสลามเป็นศาสนาแห่งสันติภาพที่อัลลอฮ์ทรงบังเกิดให้เกิดสันติภาพอันเที่ยงแท้ทั้งโลกนี้และโลกหน้าโดยผ่านศาสนและบรรดาเราะซูลของพระองค์ซึ่งมีเป้าหมายหลักคือการอยู่อย่างสงบสุข ปราศจากความรุนแรงทุกประเภท อิสลามเป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างขวาง อิสลามได้ครอบคลุมอย่างครบถ้วนในเรื่องราวของการดำรงไว้ซึ่งสันติภาพสากล ศาสนาอิสลามที่มีหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติที่มากมายนั้นล้วนเป็นหนทางอันนำมาซึ่งสันติภาพทั้งสิ้น (ชัยยิด ฎุญบ,2527 หน้า 65) อิสลามเป็นศาสนาแห่งความเมตตา เป็นคำสอนที่แผ่แผ่ความเมตตาแก่ชาวโลก และความผาสุกอันนิรันดร์กาล ตราบใดที่มนุษย์ยึดมั่นในศาสนบัญญัติของอิสลามและทางนำของนบีมุหัมมัด เพื่อคงไว้ซึ่งสันติภาพที่ยั่งยืนและถาวร อิสลามเป็นศาสนาที่ยืนหยัดบนพื้นฐานแห่งการสร้างสันติภาพในสังคมมนุษย์ให้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรม สาส์นของท่านนบีมุหัมมัด ล้วนแล้วเป็นคำสอนที่เป็นสากลและเป็นคำสอนที่นำสันติภาพสู่มนุษยชาติ ดังที่อัลลอฮ์ได้กล่าวไว้ในอัลกุรอานว่าความว่า “และเราได้ส่งเจ้ามาเพื่อเป็นความเมตตาแก่ประชาชาติทั้งหลาย” (อัลอัมปียาอ 21:107)

มนุษย์จะต้องยอมรับกฎเกณฑ์ของอัลลอฮ์ที่ได้วางไว้และได้มีการปฏิบัติ ถ้าหากไม่มีการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ได้วางไว้สันติภาพก็จะไม่เกิดขึ้นมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกสร้างที่มีความประเสริฐมากที่สุดและอัลลอฮ์ให้ความสำคัญมากกว่าสรรพสิ่งอื่นๆโดยมีหลักฐานมากมาย เช่น อัลลอฮ์ได้สร้างสรรพสิ่งในโลกนี้ เพื่อให้ประโยชน์สำหรับมนุษย์ และอัลลอฮ์ได้แต่งตั้งมนุษย์นั้นเป็นเคาะลีฟะฮ์บนโลกนี้ และมนุษย์นั้นได้ถูกการทดสอบอย่างมากมาโดยแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกัน มุฮัมมัดคนไหนที่ปฏิบัติตามอิสลามก็จะพบกับคำว่าสันติภาพ (อิสมาอีลลูตี จะปะเกีย. 2007 หน้า 28) ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่เรียกร้องความยุติธรรมสันติภาพ และการยึดมั่นในหลักการแห่งความรัก ความเข้าใจที่เอื้ออาทรระหว่างมนุษย์ อิสลามปฏิเสธแนวคิดที่สุดโต่งและรุนแรงโดยสิ้นเชิง และอิสลามเป็นศาสนาแห่งสันติภาพและไผ่หาความสันติ ฉะนั้นอิสลามจึงสอนให้ดำรงไว้ซึ่งสันติภาพกับทุกศาสนิกชน อิสลามยอมรับในความแตกต่างของมนุษยชาติที่มาจากบรรพบุรุษเดียวกัน การแบ่งเป็นก๊ก เป็นเหล่า โดยพื้นฐานของสีผิวและภาษามีให้อุปสรรคในการอยู่ร่วมกันในสังคม (อิสมาอีลลูตี จะปะเกีย. 2004 หน้า 16) จากสังคมมะดีนะฮ์ที่มีความความสร้างสรรค์และมีความสันติ ทำให้ครอบครัวมีความเป็นปึกแผ่นกัน ทั้งสามีและภรรยามีความรับผิดชอบและมีร่วมทุกข์ร่วมสุขในทุกสถานการณ์ (อาหะมะกอซี กาซอและคณะ. 2558. หน้า 133)

วัตถุประสงค์ของวิจัย

เพื่อศึกษาบทบาทมหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการตระวะฮ์เพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติภาพ

ความสำคัญและประโยชน์ของวิจัย

ความสำคัญของการวิจัยเรื่อง” บทบาทการตระวะฮ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีสู่เพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติภาพ”มีดังต่อไปนี้

- 1.สามารถรู้และเข้าใจบทบาทการตระวะฮ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการสร้างสันติภาพ
2. เพิ่มประสบการณ์แก่ผู้วิจัยในการทำวิจัยต่อไป
3. เป็นองค์ความรู้ใหม่สำหรับผู้สนใจจะทำการตระวะฮ์โดยยึดแนวสันติภาพ
4. สามารถนำผลที่ได้มาประยุกต์ใช้เป็นรูปแบบการตระวะฮ์สู่สันติภาพ

ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยออกเป็น 2 ด้านคือ

1.ด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาอัลกุรอานอัลหะดีษวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศโดยเรียงตามหัวข้อและสาระสำคัญดังนี้

1.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการตะวะฮฺ วิธีการและแนวทางการตะวะฮฺ

1.2 แนวทางการตะวะฮฺอิสลามมีะฮฺเพื่อให้เกิดสันติภาพในสังคม

1.3 บทบาทมหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการตะวะฮฺเพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติภาพ

2.ด้านประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คือผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ ศิษย์เก่า

มหาวิทยาลัยฟาฏอนี

วิธีการดำเนินวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ผสมผสานระหว่างการวิจัยเอกสารและการวิจัยภาคสนามโดยมีขั้นตอนดังนี้ ศึกษาเอกสาร มีการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องเพื่อยืนยันข้อมูล มีการสังเกตการณ์มีการโฟกัสกรุ๊ปเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมและการบันทึกจากเอกสารและการสอบถามแบบเจาะลึกเป็นรายบุคคล

ผลการวิจัย

บทบาทการตะวะฮฺอิสลามมีะฮฺของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีเพื่อสร้างสรรค์สันติภาพสู่สังคมมีดังนี้

1. มหาวิทยาลัยฟาฏอนีมีการวางแผนแนวทางการสร้างสรรค์สันติภาพที่สามารถปฏิบัติตามได้โดยสร้างจิตสำนึกแห่งความรักและความเมตตาอันบริสุทธิ์ต่อบังเณรบุคคลวางกฎเกณฑ์ต่อบุคลิกและสังคมเพื่อให้เกิดจิตสำนึกแห่งความรักและความเมตตา สกิตความรู้สึกลึกซึ้งให้มีความร่วมมือและความสามัคคี ให้ความสนใจเพื่อเป้าหมายชีวิตที่สูงส่ง

2. การสร้างสรรค์สังคมสันติภาพบนพื้นฐานการศรัทธา ความรู้ กระตุ้นชุมชนในการเผชิญกับปัญหาทางวัฒนธรรมและอารยธรรม เสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจของปัจเจกบุคคลต่อศาสนา

3. รูปแบบการสร้างสรรค์สันติภาพคือ การปฏิบัติตามวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัด สันติภาพระดับปัจเจกบุคคลให้มีการมอบความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้าสันติภาพระดับครอบครัวผ่านการจัดอบรมให้แก่ชุมชนเกี่ยวกับการสร้างครอบครัวสันติสุข สันติภาพระดับสังคม มหาวิทยาลัยฟาฏอนีมีการส่งเสริมสันติภาพซึ่งได้รวบรวมทุก ๆ กิจกรรมส่วนบุคคล และกิจกรรมทางสังคมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สันติภาพระดับโลก ซึ่งมหาวิทยาลัยฟาฏอนีได้สร้างสรรค์สันติภาพระดับโลกนั้นผ่านสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนโลกการเป็นประชาชาติเดียวกันผ่านสร้างเครือข่ายองค์กรสร้างสรรค์สันติภาพ

4. จัดตั้งองค์กรสาธารณกุศลซึ่งมีชื่อว่า มูลนิธิเพื่อการอุดมศึกษาอิสลามภาคใต้เป็นถึอกรรมสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนี

5. เลือกประธานสภามหาวิทยาลัย คณะผู้บริหารโครงการจัดตั้งวิทยาลัยอิสลาม โดยมี ฯพณฯ วันมูหะมัดนอร์ มะทา เป็นนายสภาโครงการจัดตั้งวิทยาลัยอิสลามเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดนโยบายและให้การแนะนำแก่ผู้บริหาร (ชาฟีอี บารู, สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 14/12/63)

6. เปิดหลักสูตรเพื่อดำเนินการตะวะฮ์ไปในทางแห่งสันติภาพด้านวิชาการโดยมีการเปิดหลักสูตรตามความต้องการของสังคมอย่างต่อเนื่อง (คู่มือหลักการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยฟาฏอนี ปีการศึกษา 2564)

7. บริการชุมชน มหาวิทยาลัยฟาฏอนีได้จัดโครงการวิทยาการอิสลามเพื่อชุมชน (Majlis Ilmi) ทุกวันอาทิตย์ตั้งแต่เวลา 08,39-10,30 น. ณ มัสยิดประจำวิทยาลัยวิทยาเขตยะลาและทุกวันพุธที่มัสยิดอัลฮารอมียันโดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา อธิการบดี และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลฮา ลิม ไชชิง เป็นวิทยากรหลัก สลับด้วยคณาจารย์อื่นๆในบางสัปดาห์โดยจะมีผู้ให้ความสนใจเดินทางมารับฟัง การบรรยายเป็นจำนวนมากส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ 4 จังหวัดคือสงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส

8. การจัดพิมพ์หนังสือ อิสลามและสันติภาพเพื่อให้ความเข้าใจในหลักคำสอนของอิสลามในประเด็นที่ เกี่ยวข้องกับบริบทต่างๆที่ส่งเสริมให้มีความรักความสัมพันธ์ที่ดี ความเป็นพี่น้อง อันเป็นเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ สันติภาพ (ชากรียา หามะ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 22/12/63)

9. การเข้าไปเป็นสมาชิกศาสนสัมพันธ์แห่งประเทศไทยและมีส่วนในการตักเตือนซึ่งกันและกัน มหาวิทยาลัยฟาฏอนีในนามอธิการบดีได้ร่วมศาสนาเพื่อสันติภาพศาสนาสนสัมพันธ์แห่งประเทศไทย (วารสาร มหาวิทยาลัยฟาฏอนี 2557 16(50))

10. จัดตั้งสถาบัน อัลฮาลามน่าพาและเผยแพร่ตะวะฮ์อิสลามด้วยวิถีอิสลามยึดแนวทางสันติภาพ การ เผยแพร่ความคิดหรือนโยบายสันติภาพ (มุฮัมมัดนาเซอร์ หะบาแย สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ 13/12/63)

11. จัดตั้งสภาความร่วมมือองค์กรสตรีมุสลิมเพื่อสันติภาพ(สอส)เพื่อการดูแลและช่วยเหลืออย่าง ใกล้ชิดเป็นองค์กรที่มีการแสวงหาความรู้ผ่านการศึกษาอัลกุรอานและสุนนะห์ของท่านรอซูลﷺเป็นหัวใจ สำคัญ (สภาความร่วมมือองค์กรสตรีมุสลิมเพื่อสันติภาพ(สอส), 2020, หน้า 1)

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยของบทบาทการตะวะฮ์อิสลามียะฮ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีเพื่อสร้างสรรค์สันติภาพสู่ สังคมนั้นผู้วิจัยขออภิปรายผลดังนี้

1. มหาวิทยาลัยฟาฏอนีมีการวางแผนทางการสร้างสรรค์สันติภาพที่สามารถปฏิบัติตามได้โดยสร้าง จิตสำนึกแห่งความรักและความเมตตาอันบริสุทธิ์ต่อปัจเจกบุคคล วางกฎเกณฑ์ต่อบุคลิกและสังคมเพื่อให้เกิด จิตสำนึกแห่งความรักและความเมตตา สกิดความรู้สึกลึกให้มีความร่วมมือและความสามัคคี ให้ความเข้าใจเพื่อ

เป้าหมายชีวิตที่สูงส่ง ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าอิสลามเริ่มสร้างสังคมด้วยมโนธรรมและจิตวิญญาณของบุคคลด้วยการสร้างและปลูกจิตวิญญาณแห่งความรักและความเห็นอกเห็นใจกัน ดังนั้นการสร้างสรรค์สังคมสันติภาพต้องเริ่มจากจุดนี้สอดคล้องกับแนวคิดของชัยยิดกูฏบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกทั้งหมดในชุมชนมุสลิมคือความสัมพันธ์บนพื้นฐานมิตรภาพและความเมตตา ความสัมพันธ์ของความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันและความร่วมมือ และความสัมพันธ์ของความมั่นคงและสันติภาพ (Said Qutub, 2006 P.96) สอดคล้องกับอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ได้กล่าวว่า โอ้ผู้คนทั้งหลาย จงยำเกรงพระเจ้าของพวกเจ้า ผู้ทรงสร้างพวกเจ้าจากการสร้างหนึ่ง在那นั้นให้เป็นสามีนาง และทรงถ่ายทอดชายหญิงจำนวนมากให้พวกเขา เครือญาติ (อันนิซาอฺ, 4 : 1) สอดคล้องกับหาดิษที่ว่า ความคล้ายคลึงของผู้เชื่อในเรื่องความรัก ความเมตตา และความเห็นอกเห็นใจเปรียบเสมือนร่างกาย หากอวัยวะใดบั่นว่า ร่างกายส่วนอื่นๆ จะตอบสนองด้วยไม่หลับนอนและตัวร้อน (มุสลิม, เลขที่ 2586) ส่วนมหาวิทยาลัยได้มีการสกัดความรู้สึกให้มีความร่วมมือและความสามัคคีนั้นสอดคล้องกับคำพูดของชัยยิด กูฏบ์อีกว่า อิสลามผูกมัดปัจเจกบุคคลในชุมชนด้วยการสร้างผลประโยชน์ร่วมกัน อิสลามเรียกร้องให้ทุกคนร่วมมือและเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (Said Qutub, 2006 P.99) สอดคล้องกับอายะฮ์ที่อัลลอฮ์ได้กล่าวว่าพวกเจ้าจงยึดสายเชือกของอัลลอฮ์โดยพร้อมกันทั้งหมด และจงอย่าแตกแยกกัน (อาละอิมรอ, 3 : 103)

2. การสร้างสรรค์สังคมสันติภาพบนพื้นฐาน การศรัทธา ความรู้ กระตุ้นชุมชนในการเผชิญกับปัญหาทางวัฒนธรรมและอารยธรรม เสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจของปัจเจกบุคคลต่อศาสนา ทั้งนี้เพราะการสร้างสังคมสันติภาพด้วยอิมานและต๊ะเบะฮ์ด้วยคำสอนอิสลามนั้นเป็นฐานสำคัญ สอดคล้องกับแนวคิดของญอลาล มัซฮัล ในการวางฐานของสร้างสังคมมุสลิมว่าการสร้างจิตสำนึกให้มนุษย์ตระหนักถึงจุดประสงค์ของการดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ซึ่งเป็นแก่นแท้ในการสำนึกในความเป็นทาสต่ออัลลอฮ์ผู้ทรงฤทธานุภาพพร้อมกันนั้นมีการต๊ะเบะฮ์เพื่อเขาสามารถเข้ากับมนุษย์และสิ่งรอบข้าง (Tholal Mash al, <https://mawdoo3.com>) ดังหาดิษบิรเราะห์เกี่ยวกับผู้ศรัทธาอยู่ร่วมในสังคมว่าฉันพูดว่า: อิสลามคืออะไร? เขากล่าวว่า เป็นการพูดที่ดีและให้อาหาร ฉันกล่าวว่า ศรัทธาคืออะไร? เขากล่าวว่า: ความอดทนและการให้อภัย (อิบนมาญะฮฺ, เลขที่ 2794)

3. รูปแบบการสร้างสรรค์สันติภาพคือการปฏิบัติตนตามวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัด สันติภาพระดับปัจเจกบุคคลให้มีการมอบความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า ทั้งนี้เพราะการปลูกความสำนึกในจิตใจของมนุษย์ต่อการผูกพันกับอัลลอฮ์และขัดความขัดแย้งในใจของแต่ละคนในชุมชนนั้นเป็นบทบาทสำคัญในการสร้างสังคมสันติภาพสอดคล้องกับอายะฮ์ที่ส่งเสริมให้มุฆนิบจัดการความขัดแย้งในใจด้วยให้รำลึกถึงอัลลอฮ์ตลอดเวลาว่าแน่นอนผู้ที่ขัดเกลาก่อน ย่อมบรรลุความสำเร็จ และเขารำลึกถึงพระนามแห่งพระเจ้าของเขา แล้วเขาทำละหมาด (อัลอะฮฺล, 87 : 14 - 15) ส่วนสันติภาพระดับครอบครัวผ่านการจัดอบรมให้แก่ชุมชนเกี่ยวกับการสร้างครอบครัวสันติสุข ทั้งนี้เพราะการสร้างครอบครัวสันติสุขสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างสังคม

สันติภาพ สอดคล้องกับแนวคิดชัยยิด ญุบได้นำเสนอรูปแบบการสร้างสรรค์สันติภาพด้วยการปฏิบัติตนตามวิธีของอิสลามว่าอิสลามสร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคมโดยการสร้างหลักเกณฑ์ของความประพฤติและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมา เพื่อรองรับกับสันติภาพ (คัทลียา รัตนวงศ์. 2550, หน้า 89) สอดคล้องกับหาดีขที่ส่งเสริมให้หาผู้ที่จะมาช่วยสร้างครอบครัวสันติสุขว่าอะไรจะดีไปกว่าสำหรับผู้ศรัทธาหลังจากยาเกรงอัลลอฮมากกว่าภรรยาที่คอและฮ ถ้าเขาสิ่งเธอเชื่อฟังและถ้าเขาดูเธอเขารู้สึกอุ่นใจ (อิบน์มญะฮ, เลขที่ 1857) สันติภาพระดับสังคม มหาวิทยาลัยฟาฏอนีมีการส่งเสริมสันติภาพซึ่งได้รวบรวมทุก ๆ กิจกรรมส่วนบุคคล และกิจกรรมทางสังคมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งนี้เพราะ การสร้างความเป็นพี่น้องเห็นอกเห็นใจกัน ยามลำบากเป็นฐานสำคัญในการสร้างสังคมสันติภาพที่ยั่งยืน สอดคล้องกับแนวคิดชัยยิด ญุบว่าความสัมพันธ์ต่าง ๆ ของผู้คนในสังคมเป็นไปแบบฉันทมิตร เห็นอกเห็นใจกัน และร่วมมือกันเพื่อสวัสดิภาพและสันติภาพที่จะต้องมิต่อกัน ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสภาพที่สมดุลกันระหว่างสิทธิและหน้าที่การพัฒนาและการอุทิศทุก ๆ กิจกรรม (คัทลียา รัตนวงศ์. 2550, หน้า 90) สันติภาพระดับโลก ซึ่งมหาวิทยาลัยฟาฏอนีได้สร้างสรรค์สันติภาพระดับโลกนั้นผ่านสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนโลกการเป็นชาติเดียวกัน ผ่านสร้างเครือข่ายองค์สร้างสรรค์สันติภาพทั้งนี้เพราะสันติภาพอิสลามไม่ใช่เฉพาะมุสลิมอย่างเดียวมันครอบคลุมประชาชาติทั้งโลก ดังนั้นดาอียต้องเผยแพรสันติภาพไม่ว่าจะอยู่มุมไหนของโลก สอดคล้องกับแนวคิดชัยยิด ญุบเกี่ยวกับอิสลามและสันติภาพสากลว่าจะไม่มีสันติภาพเกิดขึ้นในโลกนี้จนกว่าคนแต่ละคนปรารถนามันอย่างจริงจัง (คัทลียา รัตนวงศ์. 2550, หน้า 91)

4. จัดตั้งองค์กรสาธารณกุศลชื่อมูลนิธิเพื่อการอุดมศึกษาอิสลามภาคใต้เป็นถึกรรมสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนี

5. เลือกประธานสภามหาวิทยาลัย คณะผู้บริหารโครงการจัดตั้งวิทยาลัยอิสลามจึงเรียนเชิญ ฯพณฯ วันมูหัมมัดนอร์ มะทา เป็นนายสภาโครงการจัดตั้งวิทยาลัยอิสลามเพื่อทำหน้าที่เป็นผู้กำหนดนโยบายและให้การแนะนำแก่ผู้บริหาร (สัมภาษณ์นายชาฟีอี บารู รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยฟาฏอนี เมื่อวันที่ 14/12/63)

6. เปิดหลักสูตรเพื่อดำเนินการตะวะฮ์ไปในทางแห่งสันติภาพด้านวิชาการโดยมีการเปิดหลักสูตรตามความต้องการของสังคมอย่างต่อเนื่อง (คู่มือหลักการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. 2564) สอดคล้องกับแนวคิดของชัยยิดญุบเกี่ยวกับการค้นหาความรู้ในการบริหารโลกนี้ว่า

ความรู้้นั้นไม่ได้จำกัดอยู่แค่ศาสตร์แห่งความเชื่อ และศาสตร์แห่งหน้าที่ทางศาสนาเท่านั้น เพราะความรู้รวมถึงทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับกฎธรรมชาติและการควบคุมในการเป็นผู้บริหารแผ่นดิน

7. บริการชุมชน มหาวิทยาลัยฟาฏอนีได้จัดโครงการวิทยาการอิสลามเพื่อชุมชน (Majlis Ilmi) ทุกวันอาทิตย์ตั้งแต่เวลา 08,39-10,30 น. ณ มัสยิดประจำวิทยาลัยวิทยาเขตยะลาและทุกวันพุธที่มัสยิดอัลฮารอมียัน โดยมีรองศาสตราจารย์ดร.อิสมาอีลลุตฟีจะปะเกีย อธิการบดี และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อับดุลฮาซิม ไชชิง เป็นวิทยากรหลัก สลับด้วยคณาจารย์อื่นๆในบางสัปดาห์โดยจะมีผู้ให้ความสนใจเดินทางมารับฟังการบรรยายเป็นจำนวนมากส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ 4 จังหวัดคือสงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สอดคล้องกับคำกล่าวของอิหม่ามอิบนุบาซเกี่ยวกับการเผยแพร่ความรู้ว่าคุณต้องกระตือรือร้นที่จะเผยแพร่ความรู้ด้วยกิจกรรมและความแข็งแกร่งทั้งหมด และอย่าปล่อยให้อะหลุลบาฎิลกระตือรือร้นในการการเผยแพร่ความเท็จมากขึ้น และคุณควรกระตือรือร้นที่จะให้ประโยชน์แก่มุสลิมในศาสนาและกิจการทางโลกของพวกเขา (Ibnu Bas, 2020)

8. การจัดพิมพ์หนังสือ อิสลามและสันติภาพเพื่อให้ความเข้าใจในหลักคำสอนของอิสลามในประเทศที่เกี่ยวข้องกับบริบทต่างๆที่ส่งเสริมให้มีความรักความสัมพันธ์ที่ดี ความเป็นพี่น้อง อันเป็นเงื่อนไขที่จะนำไปสู่สันติภาพ (สัมภาษณ์นายสะการียา หามะ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี เมื่อวันที่ 22/12/63) สอดคล้องกับอิบนุญะซีกล่าวเกี่ยวกับการกระจายความรู้สู่สังคมว่า ผู้ใดอยากให้งานของเขาไม่ถูกขัดจังหวะภายหลังจากมรณกรรมแล้วให้ผู้นั้นเผยแพร่ความรู้ (Ibnu Jauzi, 2020)

9. การเข้าไปเป็นสมาชิกศาสนสัมพันธ์แห่งประเทศไทยและมีส่วนในการตักเตือนซึ่งกันและกัน มหาวิทยาลัยฟาฏอนีในนามอธิการบดีได้ร่วมศาสนาเพื่อสันติภาพสหประชาชาติสัมพันธ์แห่งประเทศไทย(วารสารมหาวิทยาลัยฟาฏอนี ปีที่16 ฉบับที่50 พ.ศ.2557) สอดคล้องกับแนวคิดของชัยคัมหมุด มุหัมมัดเกี่ยวกับการให้อภัยระหว่างกันเรื่องศาสนาว่าการเข้าใจ ให้อภัยและอดทนทางศาสนามีจุดมุ่งหมายเพื่อปฏิเสธลัทธิสุดโต่งเพื่อให้สมาชิกทุกคนในสังคมสามารถอยู่ในบรรยากาศของความคุ้นเคย ความรัก และความร่วมมือเพื่อความก้าวหน้าของสังคม (Shaikh Mahmud Muhammad, 2020)

10. จัดตั้งสถาบัน อัลอิสลามนำพาและเผยแพร่ตะวะฮิดอิสลามด้วยวิถีอิสลามยึดแนวทางสันติภาพ การเผยแพร่ความคิดหรือนโยบายสันติภาพ (สัมภาษณ์นายมุฮัมมัดนาเซอร์ ทะบาแย ผู้อำนวยการสถาบันอัลอิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนี เมื่อวันที่ 13/12/63) สอดคล้องกับอายะฮ์ที่กล่าวเกี่ยวกับการตะวะฮิดว่าความว่าพวกเจ้านั้น เป็นประชาชาติที่ดียิ่งซึ่งถูกให้อุบัติขึ้นสำหรับมนุษยชาติ โดยที่พวกเจ้าใช้ให้ปฏิบัติสิ่งที่ชอบ และห้ามมิให้ปฏิบัติสิ่งที่มิชอบ และศรัทธาต่ออัลลอฮ์ (อาละอิมรอน, 3, 110) สอดคล้องกับหะดีษที่กล่าวเกี่ยวกับการสานต่องานตะวะฮิดว่าความว่า อัลลอฮ์อวยพรบุคคลที่ได้ยืนบางสิ่งจากเราและสื่อสารตามที่เขาได้ยิน เพราะบางทีผู้ส่งอาจตระหนักมากกว่าคนที่ได้ยิน (อะหมัด,เลขที่ 4157)

11. จัดตั้งสภาความร่วมมือองค์กรสตรีมุสลิมเพื่อสันติภาพ(สอส)เพื่อการดูแลตะวะฮิดมุสลิมะฮ์อย่างใกล้ชิดเป็นองค์กรที่มีการแสวงหาความรู้ผ่านการศึกษาอัลกุรอานและสุนนะห์ของท่านรอซูลﷺเป็นหัวใจสำคัญ ดำเนินการช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมหรือโครงการที่โดดเด่นขององค์กร โครงการช่วยเหลือมนุษยธรรม

มีระดมบริจาคการช่วยเหลือมนุษยธรรมในโครงการต่างๆ จากองค์กรสตรีเครือข่าย- ร่วมบริจาคช่วยเหลือพี่น้องกาซ่า -ร่วมบริจาคช่วยเหลือพี่น้องปาเลสไตน์ -ร่วมบริจาคช่วยเหลือพี่น้องไฟไหม้บ้าน -ร่วมวักพ ความดีที่ไม่สิ้นสุด” (WAQAF Festival) -มอบทุนน้อง(นักศึกษา)จิตอาสา – มอบทุนเด็กกำพร้า (สภาคความร่วมมือองค์กรสตรีมุสลิมเพื่อสันติภาพ(สอส) , 2020, หน้า 1) สอดคล้องกับอายะฮ์ที่กล่าวถึงการบริจาคช่วยเหลือว่า ความว่า หาใช่คุณธรรมไม่ การที่พวกเจ้าผินหน้าของพวกเจ้าไปทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตก แต่หาว่า คุณธรรมนั้นคือผู้ที่ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ และวันปรโลก และศรัทธาต่อมลาอิกะฮ์ ต่อบรรดาคัมภีร์ และนบีทั้งหลาย และบริจาคทรัพย์ ทั้ง ๆ ที่มีความรักในทรัพย์นั้น แก่บรรดาญาติที่สนิท และบรรดาเด็กกำพร้า และแก่บรรดาผู้ยากจนและผู้ที่อยู่ในการเดินทาง และบรรดาผู้ที่มาขอ และบริจาคในการไถ่ทาส และเขาได้ดำรงไว้ซึ่งการละหมาด และชำระซะกาต และ (คุณธรรม นั้น) คือบรรดาผู้ที่รักษาสัญญาของพวกเขาโดยครบถ้วน เมื่อพวกเขาได้สัญญาไว้ และบรรดาผู้ที่อดทนในความทุกข์ยาก และในความเดือดร้อน และขณะต่อสู้ในสมรภูมิตนเหล่านี้แหละคือผู้ที่พูดจริง และชนเหล่านี้แหละคือผู้ที่มีความยำเกรง (อัลบะกอเราะฮ์, 2, 177)

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยจึงเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทการตระวะฮ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีเพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติภาพ ดังนี้

มหาวิทยาลัยฟาฏอนีควรจัดอบรมแก่องค์กรตระวะฮ์เพื่อเสนอรูปแบบการตระวะฮ์เพื่อสร้างสรรค์สังคมสันติภาพเพื่อให้สังคมมีความรู้เรื่องศาสนาโดยการใช้สโลแกน อุมมัตนวาฮิดะห์และอุมมะตันวาซอฏอ

ข้อเสนอแนะเพื่อทำวิจัยต่อไป

เพื่อให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์มากขึ้นดังนั้นผู้วิจัยขอเสนอหัวข้อสำหรับผู้ที่จะทำการวิจัยต่อไป

1. ควรศึกษาการปรับใช้การตระวะฮ์ของท่านรอซูลในการตระวะฮ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนี
2. ควรศึกษาเปรียบเทียบการตระวะฮ์สันติภาพของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีกับองค์กรตระวะฮ์อื่น
3. ควรศึกษาบทบาทการตระวะฮ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการสร้างสันติภาพในด้านการมีส่วนร่วมกับภาครัฐ
4. ควรศึกษาบทบาทการตระวะฮ์ของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการสร้างสันติภาพในด้านการทำงานร่วมกับต่างมหาวิทยาลัย
5. ควรศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของมหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการสร้างสันติภาพกับ บทบาทของรัฐบาลในการสร้างสันติภาพโดยเฉพาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้และในประเทศไทยในภาพรวม

บรรณานุกรม

- สมาคมนักเรียนเก่าอาหรับประเทศไทย. (1419). *พระมหาคัมภีร์อัลกุรอานพร้อมความหมายภาษาไทย*. ชาอูดี
อารเบีย: ศูนย์กษัตริย์อะฮ์ดเพื่อการพิมพ์อัลกุรอาน.
- คัทลียา รัตนวงศ์. (2550). *แนวคิดเรื่องสันติภาพของชัยยิด ญุบ. วิทยานิพนธ์- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,*
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สภาความร่วมมือองค์กรสตรีมุสลิมเพื่อสันติภาพ(สอส). (2020). *คู่มือแนะนำ*.
- ชนินท์ทิวรา ณ ถลางและคณะ. (2553). *การเจรจาและการรักษาสันติภาพในอาละห์:บทเรียนสำหรับกรณีสาม*
จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย. งานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการ
อุดมศึกษา สำนักงานกองทุนวิจัย.
- ชัยยิด ญุบ. (2527). *อิสลามและสันติภาพสากล*. กรุงเทพมหานคร: สมาคมนิสิต-นักศึกษาไทยมุสลิม.
- ปราชญา กล้าผจญ และพอลตา บุตรสุทธีวงศ์. (2550). *การบริหารทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพฯ.
- ยูโซ๊ะ บุงา. (2558). *บทบาทมหาวิทยาลัยฟาฏอนีในการสร้างสันติภาพในสามจังหวัดชายแดนใต้*. วิทยานิพนธ์
หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วารสารมหาวิทยาลัยฟาฏอนี ปีที่16 ฉบับที่ 50 พ.ศ.2557
- อะหมัด อะหมัด ซอลลูลุข. (1987). *อัต ตะวะฮ์ อัล อิสลามียะฮ์*. ดารุลกิตาบ อัลมิซรี อัลกอฮ์รอฮ์.
- อาหะมะกอซี กาซอ. (2556). *ความรุนแรงในครอบครัวมุสลิม ต. สะเตง อ. เมือง จ. ยะลา : ศึกษาสาเหตุ*
และวิธีการแก้ไข. *วารสารปาริชาต*. 23(3)
- อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา. (2007). *“ความรู้และความเข้าใจแก่นแท้ของอิสลาม คือรากฐานแห่งสันติภาพ”*
แปลและเรียบเรียงโดย ชุฟอัม อุซมาน.พิมพ์ครั้งที่ 29. มูลนิธิฟื้นฟูมรดกอิสลามภาคพื้นเอเชีย
ตะวันออกเฉียงใต้ (ประเทศไทย)
- อิสมาอีลลุตฟี จะปะกียา. (2004).*“อิสลามศาสนาแห่งสันติภาพ”*.แปลและเรียบเรียงโดย ชุฟอัมอุซมาน.
พิมพ์ครั้งที่ 29. มูลนิธิฟื้นฟูมรดกอิสลามภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ประเทศไทย)
- คมวิทย์ สุขเสนีย์. (2 เมษายน 2562). *บทสะท้อนทางความคิดในการแก้ไขความขัดแย้งโดยสันติวิธี*
[http://human.skru.ac.th/husoconference/conf1/pp11 .pdf](http://human.skru.ac.th/husoconference/conf1/pp11.pdf)

Ibnu Majah. (2009). *Sunan Ibnu Majah*. Tahqiq Shu'ib Arnoth. Daru Al Risalah al'alamiyah.

Said Qutub. (2006). *Al Salam Al 'alami Wa Al Islam*. Al Qahirah, Misr: Darul Al Shuruk.

Ibnu Bas. (2020, November 22). *Fadhliil Nashrul Al Ilmi*. Retrieved from <https://ar-ar.facebook.com/alelmalnafea.ly/posts/1179181555522414>

Ibnu Jauzi. (2020, November 22). *FadhliilNashrul Al Ilmi*. Retrieved from https://aminoapps.com/c/shbab-alaeslam/page/blog/fdl-nshr-l-lm/BQW1_8xmUwud0bJVGb.

Shaikh Mahmud Muhammad. (2020, November 22). *Al-tasamuh addini*. Retrieved from <https://mawdoo3.com/>

Tholal Mash al. (2020, April 12). *Usus Bina Al Mujtama' Al Muslim (أسس بناء المجتمع الإسلامي)*. Retrieved from <https://mawdoo3.com>

บุคลากรกรม

นายชาพีอี บารู. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. (14 ธันวาคม 2563). สัมภาษณ์.

นายสะการียา หามะ. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. (22 ธันวาคม 2563). สัมภาษณ์.

นายมุฮัมมัดนาเซอร์ หะบาแย. ผู้อำนวยการสถาบันอิสลาม มหาวิทยาลัยฟาฏอนี. (13 ธันวาคม 2563). สัมภาษณ์.